

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Psykisk helse blant personer som bruker ASK

Førstemanuensis Jørn Østvik,
Institutt for psykisk helse

Sentrale begreper

... på komplekse psykiske fenomener

Alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK)

ASK omfatter **alle former** for kommunikasjon som støtter eller erstatter tale

Ikke hjulpet kommunikasjon

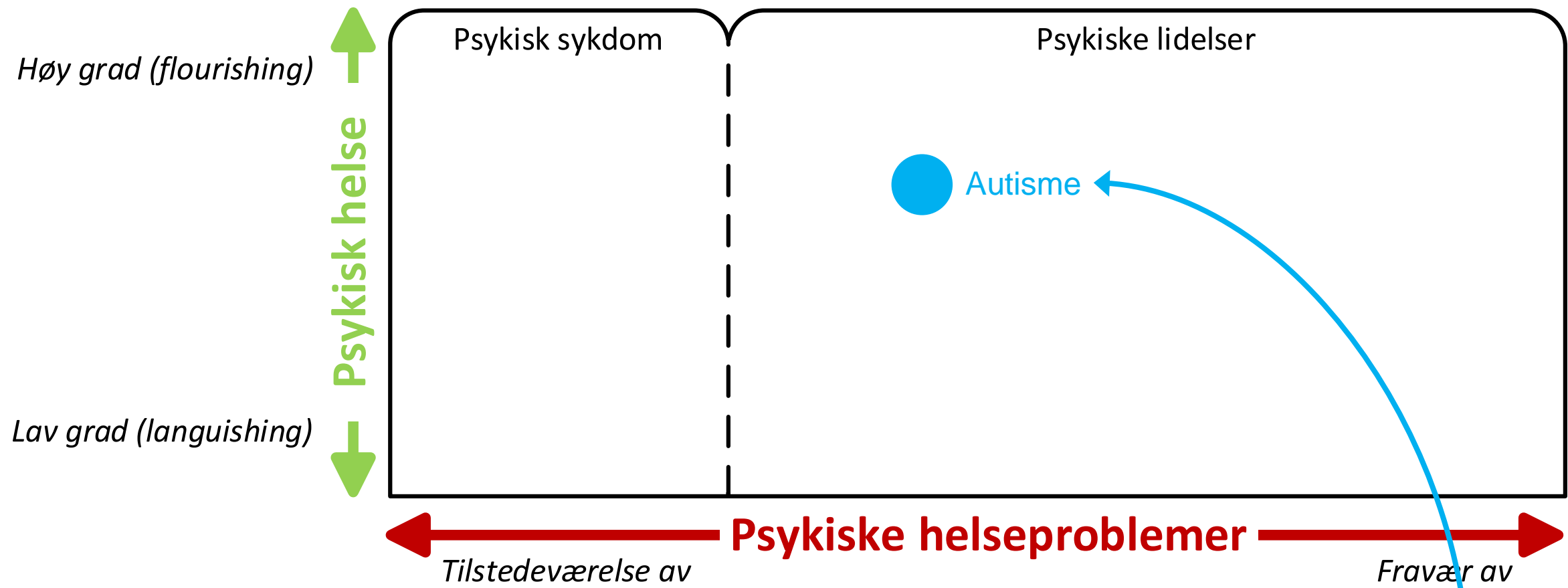

Hjulpet kommunikasjon

Ulike **prevalenstall** – betydelig andel av personer med utviklingshemming har behov for ASK

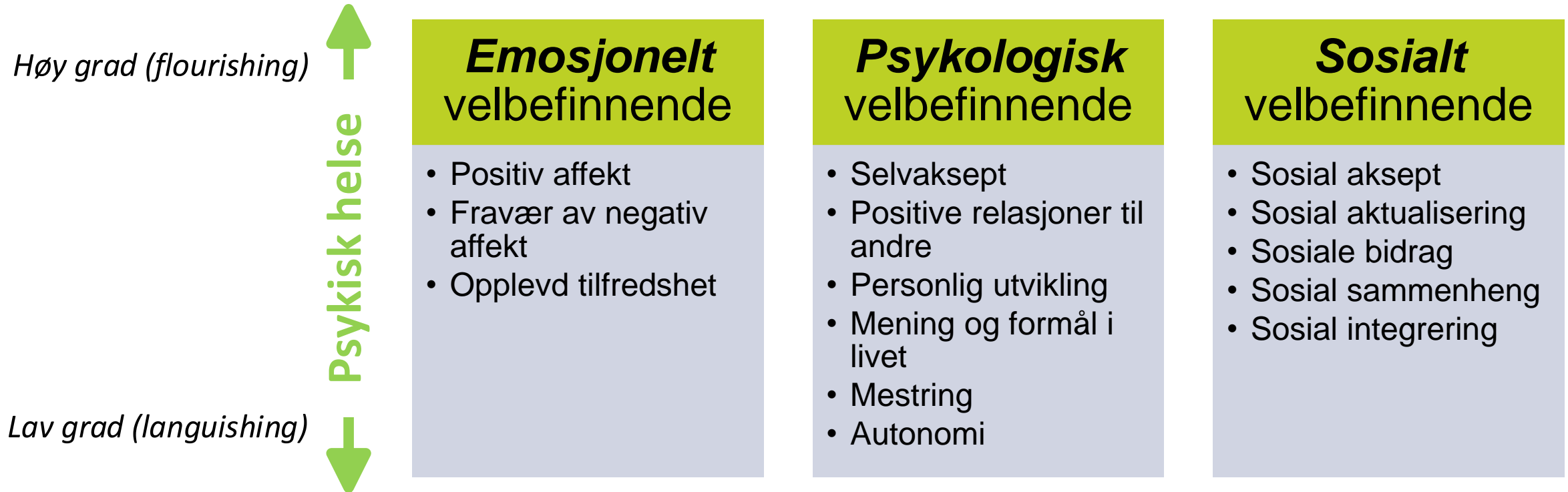
(**29 %** / **55 %** / **65 %**: Sutherland et al., 2014: The Rerc on AAC, 2019; García et al., 2020)

Teoretisk modell (dual model)

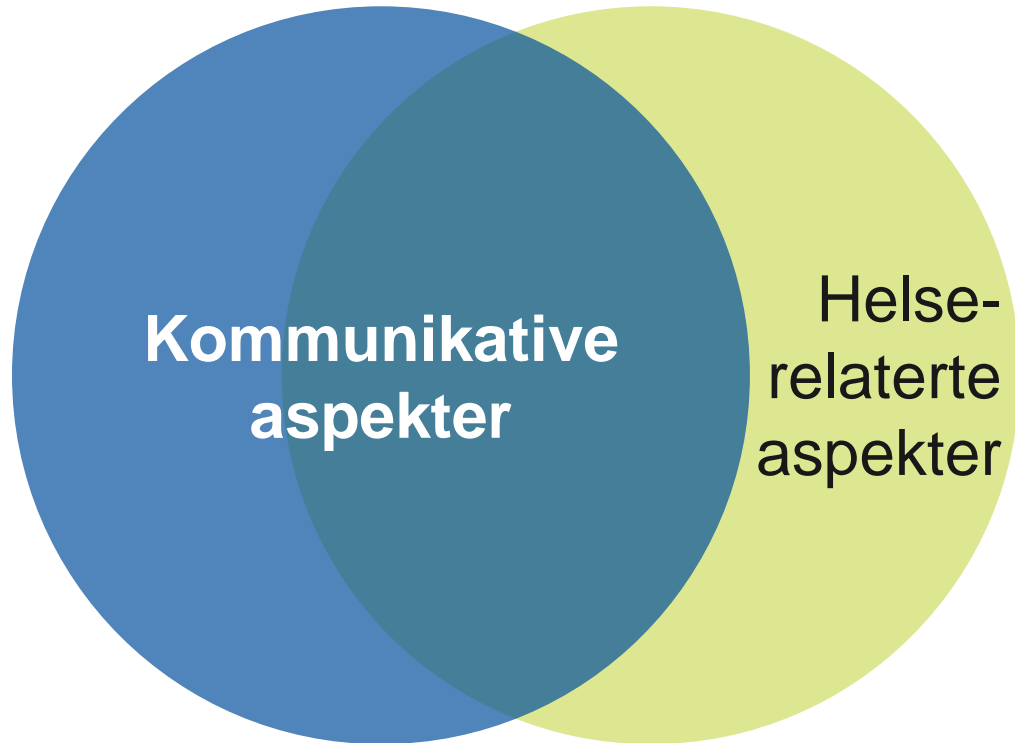
Granlund et al. (2021); Keyes (2006); Westerhof & Keyes (2010)

Dimensjoner av psykisk helse

Psykisk helse blant brukere av ASK

Forskning om ASK

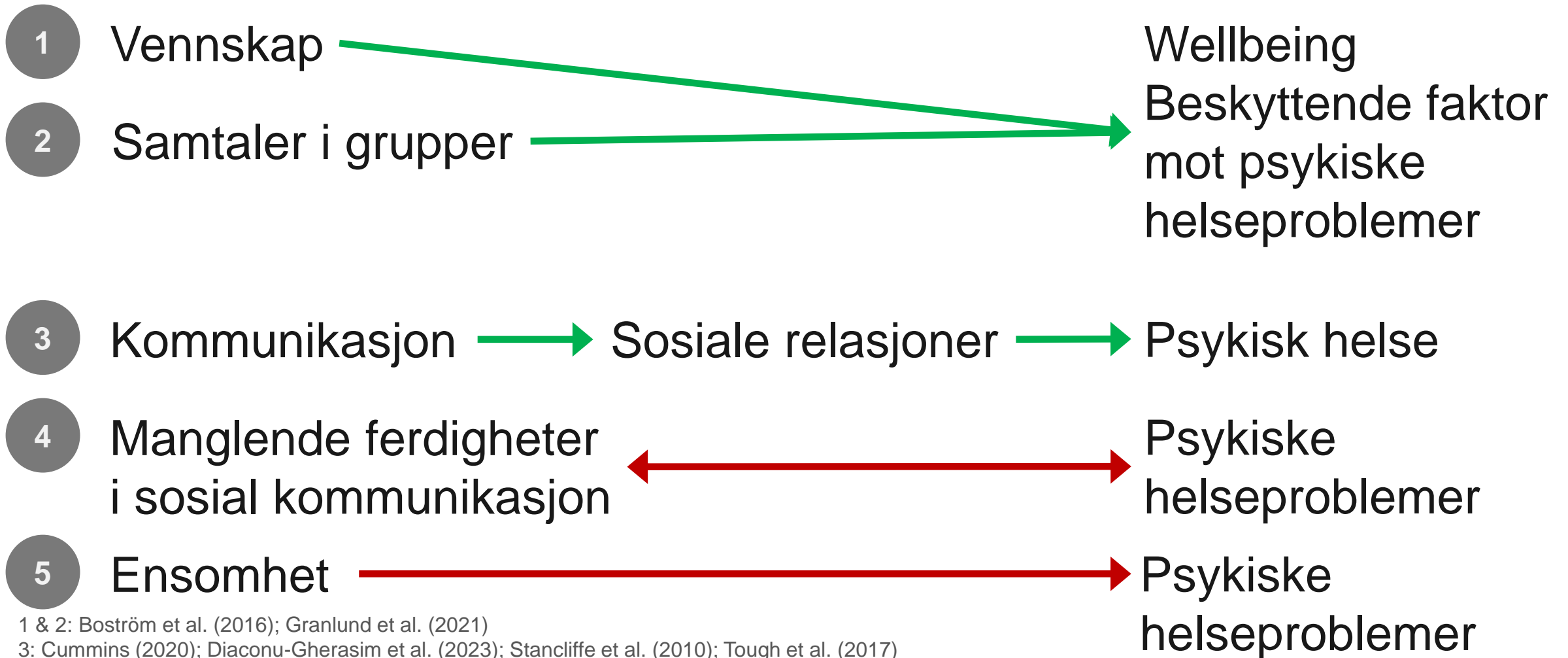
Lite kunnskap om psykisk helse og psykiske helseproblemer blant ASK-brukere

- Baseres gjerne på diagnostiske grupper (eks cp, autisme, utviklingshemming)
- Kunnskap om psykisk helse blant ASK-brukere ligger skjult, i beste fall implisitt
- Se etter kunnskap forankret i diagnostiske grupper like mye som eksplisitt kunnskap om ASK-brukere

Light & McNaughton (2015); Light et al. (2019);
McNaughton & Light (2015); Prinsloo et al. (2024);
Østvik et al. (2024)

Sammenhenger

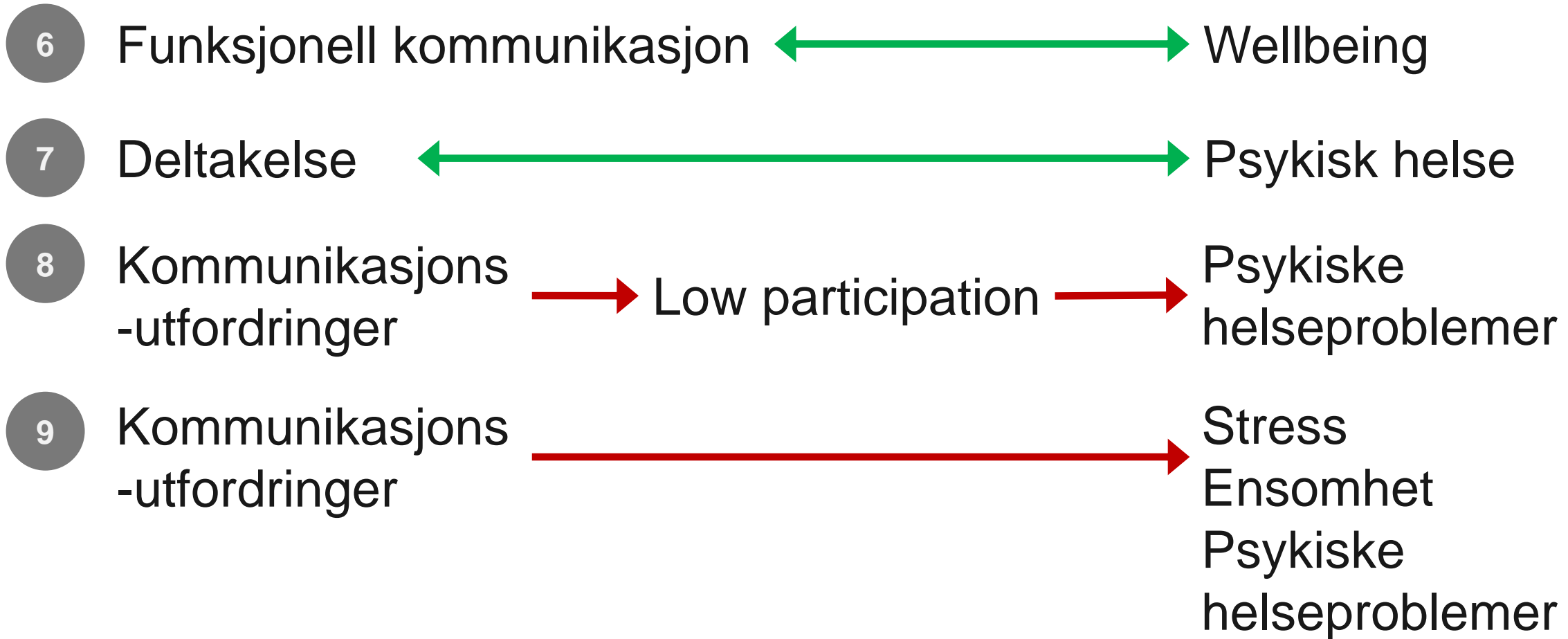
1 & 2: Boström et al. (2016); Granlund et al. (2021)

3: Cummins (2020); Diaconu-Gherasim et al. (2023); Stancliffe et al. (2010); Tough et al. (2017)

4: Dall et al. (2022)

5: Beutel et al. (2017); Hards et al. (2022)

Sammenhenger 2

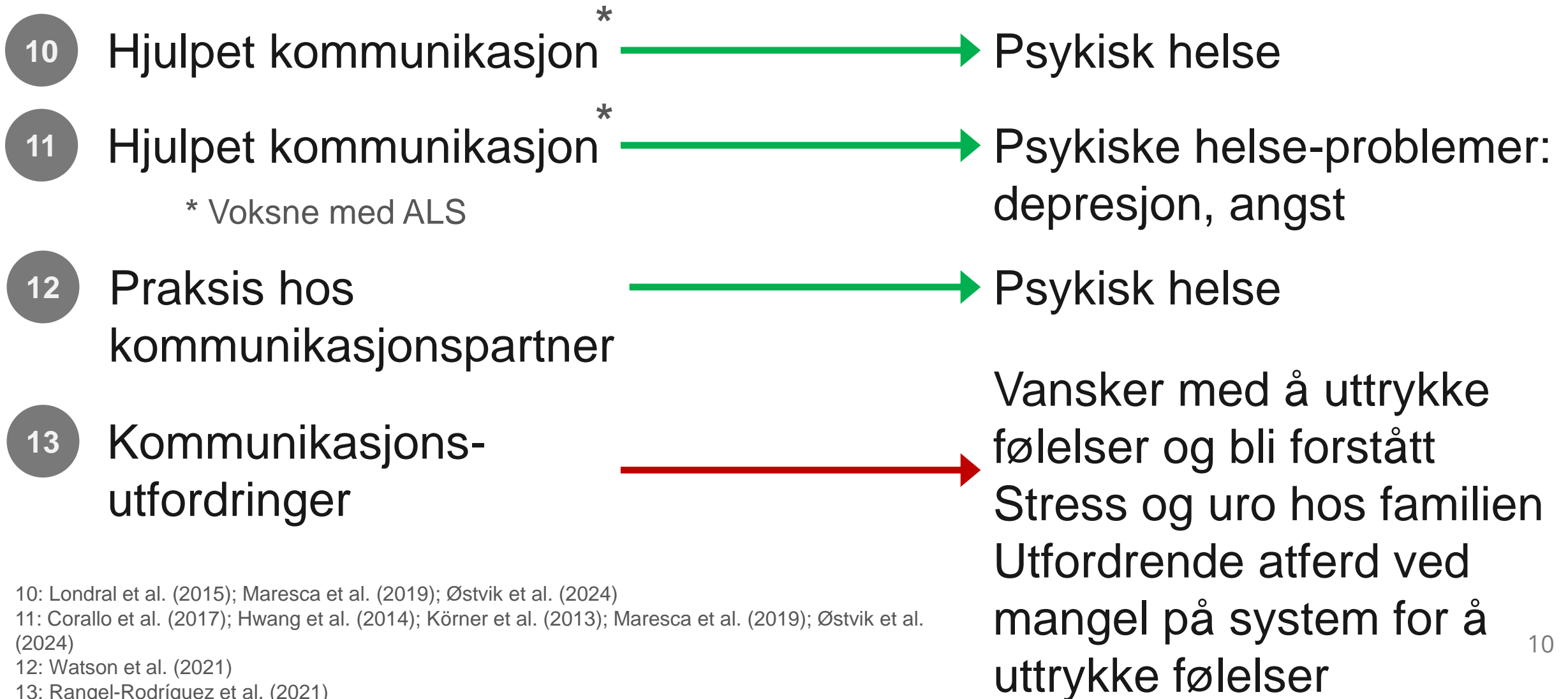
6: Granlund et al. (2021); Segrin (2014); Wolters-Leermakers et al. (2022)

7: Anaby et al. (2019); Granlund et al. (2021); Imms et al. (2017); Keyes et al. (2002)

8: Augustin et al. (2021); Bailey et al. (2019); Granlund et al. (2021); Jewett et al. (2014); Will & Wilson (2014)

9: Drager et al. (2010); Light (1988); Wolters-Leermakers et al. (2022)

Sammenhenger 3

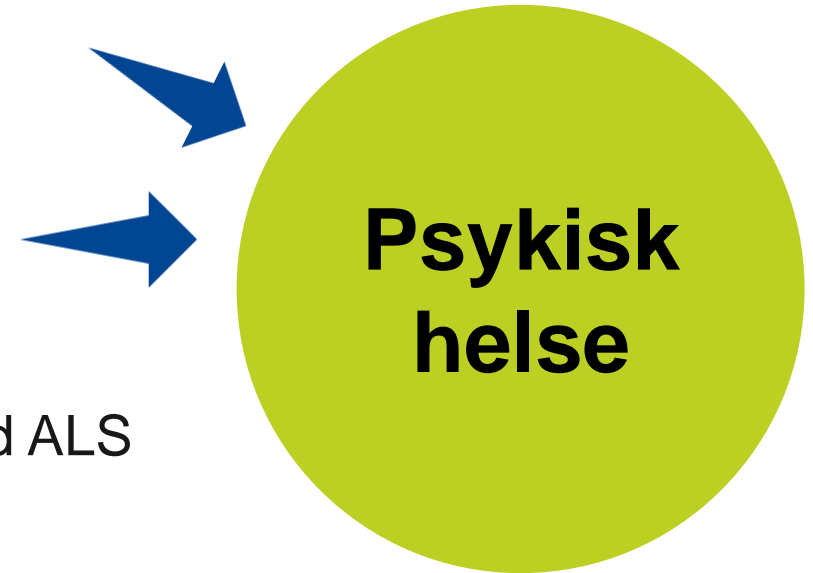
10: Londral et al. (2015); Maresca et al. (2019); Østvik et al. (2024)
 11: Corallo et al. (2017); Hwang et al. (2014); Körner et al. (2013); Maresca et al. (2019); Østvik et al. (2024)
 12: Watson et al. (2021)
 13: Rangel-Rodríguez et al. (2021)

Kommunikasjon og psykisk helse

Kommunikasjon i sin alminnelighet, særlig talespråk (Geldard & Geldard, 2012; Hagiliassis et al., 2006)

Bruk av **kommunikasjonshjelpemidler**

- Tidlig innsats med bruk av høyteknologiske løsninger
  - Høyere skårer av wellbeing blant pasienter med ALS enn for en kontrollgruppe (Londral et al., 2015)
  - Kan forbedre pasientenes ferdigheter i bruk av kommunikasjonsferdigheter i senere sykdomsfaser
- Bruk av lavteknologiske løsninger
  - Styrket wellbeing blant pasienter med ALS (Maresca et al., 2019)

Nedsatt funksjonsevne og psykiske helseproblemer

- Økt risiko for psykiske helseproblemer (angst, depresjon)
(Augustine et al., 2022; Cree et al., 2023; Oeseburg et al., 2011; Oeseburg et al., 2010; Smith et al., 2019; van Steensel et al., 2011)
- Økt forekomst av psykisk helseproblemer ved CP
(Downs et al., 2018; McMorris et al., 2021)
- Forekomst av schizofreni x3 blant personer med utviklingshemming (Aman et al., 2016)
- Økt risiko for selvmord blant personer med autisme (Hirvikoski et al., 2020)
- Faktorer som kan lede til psykiske helseproblemer synes like som for personer uten nedsatt funksjonsevne (Danielsson et al., 2023)

Nedsatt funksjonsevne ... 2

- Økt risiko for psykiske helseproblemer (angst, depresjon)
(Augustine et al., 2022; Cree et al., 2023; Oeseburg et al., 2011; Oeseburg et al., 2010; Smith et al., 2019; van Steensel et al., 2011)
- Økt forekomst av psykisk helseproblemer ved CP
(Downs et al., 2018; McMorris et al., 2021)
- Forekomst av schizofreni x3 blant personer med utviklingshemming (Aman et al., 2016)
- Økt risiko for selvmord blant personer med autisme (Hirvikoski et al., 2020)
- Faktorer som kan lede til psykiske helseproblemer synes like som for personer uten nedsatt funksjonsevne (Danielsson et al., 2023)

Ingen av studiene rapporterer deltakernes kommunikative funksjonsnivå

Omfatter diagnostiske grupper som ofte har kommunikative utfordringer

- Sameksistens mellom psykiske helseproblemer og kommunikative utfordringer (Bjørgaas et al., 2012; Smith, 2005; Wolters-Leermackers et al., 2022)
- 50.2 % av ungdom med redusert funksjonell kommunikasjon rapporterte psykiske helseproblemer (Australian Institute of Health and Welfare, 2016)

Påvirkningsfaktorer til psykiske helseproblemer

Personer med ALS

Reduksjon i symptomer på **depresjon** etter intervensjon med:

- Talemaskin betjent gjennom tastatur eller skanning (hode/øye)
Körner et al. (2013)
- Talemaskin betjent gjennom øyestyring Hwang et al. (2014)
- Lavteknologiske hjelpemidler Maresca et al. (2019)

Påvirkningsfaktorer til psykiske helseproblemer 2

Personer med ALS

Reduksjon i symptomer på **angst** etter:

- Trening i bruk av programvare med symboler på pc og hodestyring Corallo et al. (2017)
- Bruk av lavteknologiske kommunikasjons hjelpemidler Maresca et al. (2019)

Språk om psykisk helse

Tilnærminger til språk om psykisk helse

Lingvistisk

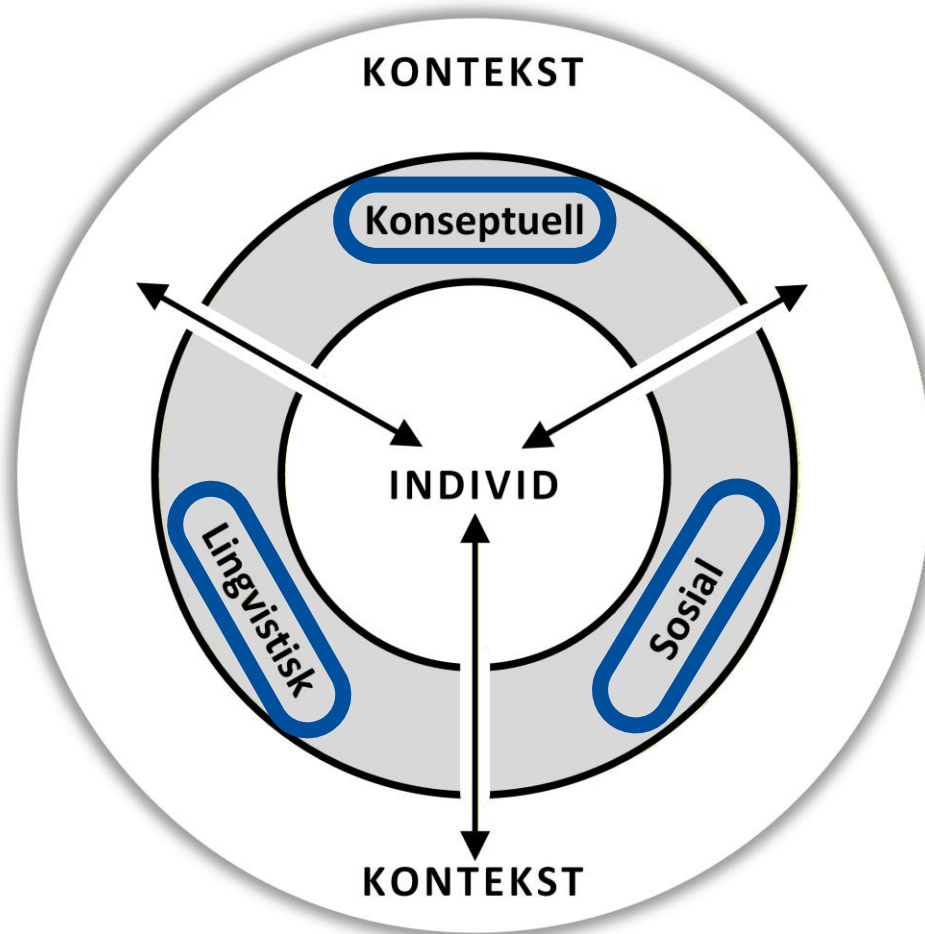
Hvordan språk om psykisk helse uttrykkes

CRPD og ASK som språklig modalitet

Hjulpert kommunikasjon som språklig praksis

Anerkjennelse av ASK som språklig system

Reseptive og ekspressive språkferdigheter som forutsetning for meningsfulle samtaler

Konseptuell

Hvordan psykisk helse og psykiske helseproblemer forstås

Begrepsmessig forståelse som ramme for å forstå egne opplevelser/tilstander

Reseptivt språk for å oppfatte helseinformasjon

Behov for relevant, målrettet og tilstrekkelig opplæring gjennom hele livsløpet

Sosial

Kultur for anerkjennelse av og samtaler om psykisk helse

Tilgang på relevante samtalepartnere

Sosial støtte, tilhørighet og inkludering som beskyttelsesfaktorer

Utfordringer: stigma, lave forventninger, marginalisering

Holdninger blant helsepersonell som svekker kvalitet og tilgang

Kjennetegn ved gode samtalepartnere: tålmodighet, aksept, tid, kunnskap om og ferdigheter i ASK

Behov for opplæring i å sette ord på følelser og indre tilstander 17

Helsekompetanse

*... evne til å **finne**, **forstå**, **vurdere** og **anvende** helseinformasjon for å kunne treffe kunnskapsbaserte beslutninger relatert til egen helse*

Det gjelder både beslutninger knyttet til livsstilsvalg, sykdomsforebyggende tiltak, egenmestring av sykdom og bruk av helse- og omsorgstjenesten

Wahl et al., 2024, s. 18

Psykisk helsekompetanse

1

Gjenkjenne
hvordan
psykisk lidelse
utvikler seg

2

Kunnskap om
hvordan **søke**
hjelp og
tilgjengelige
behandlinger

3

Kunnskap om
effektive
selvhjelps-
strategier for
mildere
problemer

4

Kunnskap om
førstehjelp for
psykisk helse

5

Kunnskap om
hvordan
forebygge
psykiske lidelser

Løyland (2024), etter Jorm (2012)

Støtte språk om psykisk helse

- Svake lese- og skriveferdigheter → Lavere helsekompetanse, begrenset tilgang til helsehjelp og økt risiko for psykiske helseproblemer
- Styrke lese- og skriveferdigheter på alle nivåer → Bedre aktørskap, selvbestemmelse og mulighet til å påvirke egen psykisk helse
- Tilrettelegging og målrettet opplæring i barnehagen, skolen og voksenopplæringen → Avgjørende for å bygge både helsekompetanse og psykisk helsekompetanse hos brukere av ASK

Implikasjoner for praksis

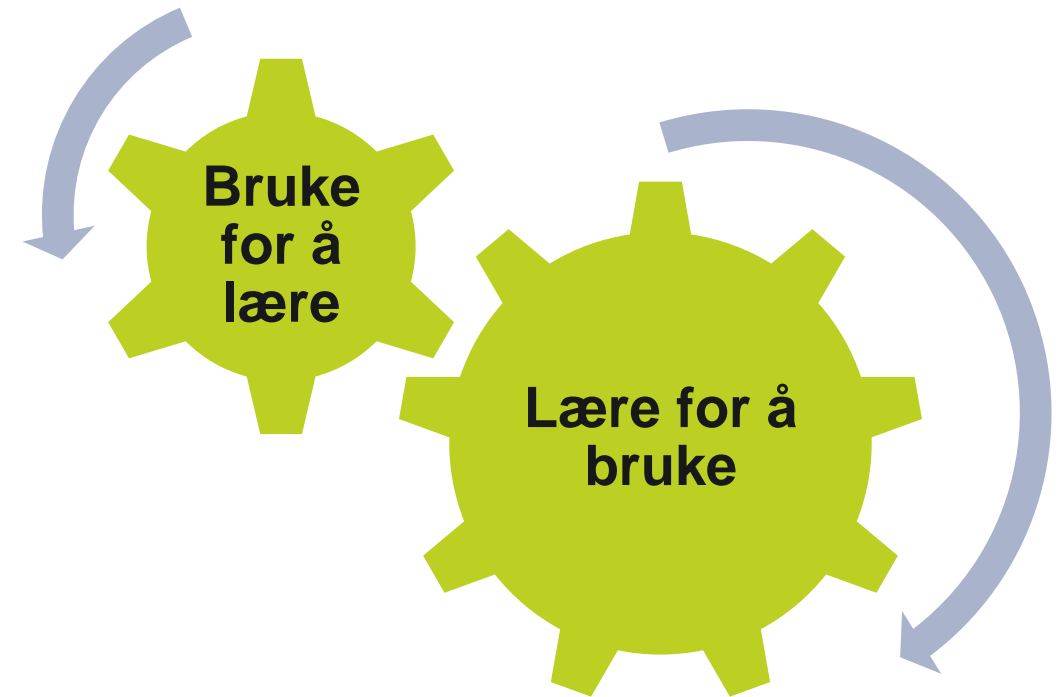
Språk om psykisk helse

Lære ASK

- for å **gjennomføre samtaler** om psykisk helse og psykiske helseproblemer

Bruke ASK

- for å **styrke forståelsen** av psykisk helse og evt psykiske helseproblemer

Implikasjoner for praksis 2

Styrke oppmerksomheten på psykisk helse

- Styrke **oppmerksomheten** på psykisk helse og psykiske helseproblemer blant brukere av ASK
- Styrke **bevisstheten** om eksistensen av psykiske helseproblemer blant brukere av ASK Watson et al. (2021)

Implikasjoner for praksis 3

Utvikle språk om psykisk helse

- Styrke **lese- og skriveferdigheter** generelt, og om psykisk helse spesifikt
  - Systematisk opplæring fra barnehage til voksenopplæring
  - Bedre forutsetninger for å uttrykke følelser nyansert
  - Økt selvbestemmelse og utvidet sosialt nettverk
  - Økt selvtillit og positiv selvfølelse
- Styrke **tilgangen til vokabular** for å beskrive egen psykisk helse og evt psykiske helseproblemer Collier et al. (2006); Watson et al. (2021)
  - ▶ Styrke kommunikativ autonomi og selvbestemmelse om psykisk helse
- Gi **opplæring i vokabular** om følelser, symptomer, relasjoner og overgrep som del av lese- og skriveopplæringen
- Styrke **helsekompetansen** til personer som bruker ASK

Implikasjoner for praksis 4

Utvikle språk om psykisk helse

Fremme selvrapporing

- Prioritere **selvrapporing** fremfor ukritisk proxy-rapporing
- ASK-språklige bør få bruke eget kommunikasjonssystem for å fortelle om tanker, følelser og psykisk helse

Bygge narrativer

- **Personlige fortellinger** kan støtte identitet, følelsesregulering og terapeutisk arbeid
- Bygge personlige narrativer som støtter identitet, følelsesregulering og terapeutisk arbeid

Utvikle **vokabular** for følelser, symptomer, relasjoner og overgrep

Tilrettelegge **samtaler** med tid, tålmodighet og ASK-kompetanse

Støtte **kommunikativ autonomi** i møte med terapeut

Implikasjoner for praksis 5

Endring av miljø og tjenester

Bedre kommunikasjonshjelpemidler

- Lav- og høyteknologiske kommunikasjonshjelpemidler kan styrke **funksjonell kommunikasjon** og psykisk velbefinnende

Kultur for samtaler om psykisk helse

- Foreldre lærere og helsepersonell må tørre å **tematisere psykisk helse** og redusere stigma

Kompetanse hos fagpersoner

- Tjenester må kunne **tilpasse** informasjon, tempo og samhandlingsform til ASK-brukere

Språk for å forstå og uttrykke psykisk helse

Autonomi for å rapportere og påvirke egen situasjon

Deltakelse for å styrke tilhørighet, relasjoner og flourishing

Implikasjoner for praksis 6

Endring av miljø og tjenester

- Styrke **kompetansen** blant kommunikasjonspartnere om ASK og psykisk helse Watson et al. (2021)
  - ▶ Identifisere og anerkjenne kommunikative uttrykk knyttet til psykisk helse
- Fremme likeverdig **tilgang til psykisk helsehjelp** til ASK-brukere på lik linje med majoriteten av befolkningen Watson et al. (2021)
  - ▶ Styrke gjenkjennings- og henvisningskompetanse til nærpersoner
  - ▶ Styrke kompetansen blant helsepersonell i å gi psykisk helsehjelp ved bruk av ASK (screening, psykoterapi)
  - ▶ Utvikle utdanningstilbud og ressurser i psykisk helsehjelp for å kunne gi relevant helsehjelp til ASK-brukere

Utdanningstilbud ved NTNU

**Kommunikasjon med ASK, sosiale relasjoner
og psykisk helse (7,5 stp)**

Del av master i psykisk helse:
MDV6432

<https://www.ntnu.no/studier/emner/MDV6432>

Videreutdanning:
IPH6432

<https://www.ntnu.no/studier/emner/IPH6432>

Undervises neste gang våren 2027

Takk for meg

jorn.ostvik@ntnu.no

